

HÖGSKOLAN FÖR LÄRANDE
OCH KOMMUNIKATION
HÖGSKOLAN I JÖNKÖPING

Shakespeare

Levande eller död i skolan?

Elisabeth Andersson
Filippa Perfect

Examensarbete 15 hp
inom Svenska 61-90 p
Höstterminen 2008

Handledare
Ylva Lindberg
Examinator
Mattias Fyhr

Sammandrag

Elisabeth Andersson & Filippa Perfect

Shakespeare

Död eller levande i skolan?

Antal sidor: 31

Syftet med examensarbetet är att undersöka om Shakespeare fortfarande lever i skolan och på vilket sätt man arbetar med honom. Frågeställningar vi arbetat utifrån är:

- Används Shakespeare i skolan idag?
- Hur ser användningen av de övriga klassikerna ut?
- Vilka undervisningsmetoder använder man sig av?
- Hur mottas Shakespeare av eleverna?

Vår kvalitativa undersökning genomfördes genom intervjuer med sex svensklärare och med fyra elevfokusgrupper på fyra gymnasieskolor.

Huvudresultatet vi har fått fram visar att lärare och elever fortfarande ser Shakespeare som en viktig författare. Alla lärare använde sig av Shakespeare och det vidgade textbegreppet var ett etablerat begrepp, men lärarna använde det olika mycket. Film var den främst utnyttjade undervisningsmetoden. Majoriteten av eleverna tyckte att det var allmänbildning att känna till Shakespeare och hans mest kända verk. Eleverna vill helst dramatisera eller se på film vid arbete med Shakespeare och andra klassiska verk.

Sökord: Det vidgade textbegreppet, klassiker, undervisningsmetoder, fokusgrupper, attityder.

Postadress	Gatuadress	Telefon	Fax
Högskolan för lärande och kommunikation (HLK) Box 1026 551 11 JÖNKÖPING	Gjuterigatan 5	036-101000	036162585

Abstract

Elisabeth Andersson & Filippa Perfect

Shakespeare

Dead or alive in school?

Antal sidor: 31

The purpose with our degree project is to examine if Shakespeare still is alive in school and in what way he is being used. Our study is based on these following questions:

- Does Shakespeare exist in school today?
- How are the other classic books being used?
- Which teaching methods are used?
- How is Shakespeare received by the pupils?

The methods used to be able to answer the questions are interviews with teachers and focus groups with the pupils. We carried out the interviews with six Swedish teachers and four focus groups in four different upper secondary schools.

The main result of this study shows that teachers and pupils still think that Shakespeare is an important author. Every teacher was using Shakespeare in their Swedish teaching and the expanded conception of text was established, but some of the teachers practiced it more than the others. Film was the most popular and most used teaching method. The majority of the pupils considered Shakespeare and his most famous works as general knowledge. The pupils preferred to dramatize or watch films when they are working with Shakespeare and other classic authors.

Search for: Det vidgade textbegreppet, klassiker, undervisningsmetoder, fokusgrupper, attityder.

Postadress
Högskolan för lärande
och kommunikation (HLK)
Box 1026
551 11 JÖNKÖPING

Gatuadress
Gjuterigatan 5

Telefon
036-101000

Fax
036162585

Innehållsförteckning

1	INLEDNING	1
2	SYFTE	2
2.1	Frågeställningar	2
3	BAKGRUND	3
3.1	Drottning Elisabet och teatern	3
3.2	En kort biografi om Shakespeare	5
3.3	Shakespeares verk	7
3.3.1	Romeo och Julia	8
3.3.2	Hamlet	8
3.4	Vad är det som lockar i Shakespeares verk?	9
3.5	Är Shakespeare en svårläst författare?	10
3.6	Hur blir Shakespeare mer lättförståelig?	11
4	METOD	13
4.1	Intervjuer	13
4.1.1	Intervjufrågor till lärarna	14
4.2	Fokusgrupper	14
4.2.1	Frågor till fokusgrupperna	15
4.3	Validitet och reliabilitet	16
4.4	Informationssökning	16
5	RESULTAT	17
5.1	Lärintervjuer	17
5.1.1	Lärarnas attityder	17
5.1.2	Argument	18
5.1.3	Det vidgade textbegreppet	18
5.1.4	Undervisningsmetoder	19
5.1.5	Litteraturkanon/ övriga klassiker	19
5.2	Elevdiskussioner	20
5.2.1	Elevernas attityd	20
5.2.2	Arbetsätt	20
5.2.3	Klassiska verk	21
5.2.4	Intresse	21
6	DISKUSSION	22
6.1	Metoddiskussion	22
6.2	Resultatdiskussion	23

6.2.1	Lärarnas attityd	23
6.2.2	Argument	23
6.2.3	Det vidgade textbegreppet	24
6.2.4	Undervisningsmetoder	24
6.2.5	Litteraturkanon/ övriga klassiker	24
6.2.6	Elevernas attityd	25
6.2.7	Arbetsätt	26
6.2.8	Klassiska verk	27
6.2.9	Intresse	27
7	SAMMANFATTNING	28
7.1	Förslag till vidare forskning	29
8	KÄLLFÖRTECKNING	30

1 Inledning

"Triumph, my Britain, thou hast one to showe to whom all scenes of Europe homage owe. He was not of an age, but for all time".¹ Detta är sagt om William Shakespeare av Ben Jonson, stor dramatiker och vän till Shakespeare. Citatet väger tungt och pekar på att Shakespeare inte är bunden till någon tid utan är evig. 400 år har gått sedan Shakespeare dog och fortfarande spelas hans dramer runt om i världen. Shakespeare är en av de främsta dramatikererna genom tiderna. Han hann åstadkomma mycket under sin tid, såsom litterära verk, teateruppsättningar, episka dikter och även sonetter. Trots hans berömmelse och storhet har det diskuterats huruvida det verkligen är Shakespeare som själv har skrivit verken. Detta faktum gör Shakespeare och hans litterära förmåga ännu mer intressant. Bara den omständighet att misstankar faktiskt uppstod gentemot Shakespeare och hans litteratur medför att man får en förståelse för hur pass stor Shakespeare egentligen var. Någonting i hans verk måste ha varit så storartat och unikt för att misstankarna och diskussionen om huruvida han skrev sina verk skulle bli så långlivad. Faktorer som låg bakom dessa misstankar var bland annat att han var en lågutbildad man och vissa anser också att han borde ha haft någon till sin hjälp, att han inte själv ligger bakom dessa verk.²

Men om man bortser från denna debatt, så har Shakespeare gjort något otroligt. Trots att hans verksamma tid var i slutet av 1500-talet till början av 1600-talet så är hans verk lika populära än idag. Verken behandlar tidlösa teman, såsom kärlek, svek, svartsjuka, ekonomi och relationer. Dessa teman är företeelser som vi ständigt berörs av i det vardagliga livet och än idag ställs man inför svåra beslut och får ta dess konsekvenser. Shakespeare lyckades beröra svåra dilemman som människor än idag kan identifiera sig med.

Att vi valt att göra ett examensarbete om Shakespeare beror framförallt på att vi tycker att han är en betydelsefull författare som har skrivit många verk med viktiga teman som elever kan ta till sig och beröras av. Utifrån våra egna erfarenheter under skoltiden går åsikterna isär. En av oss har god erfarenhet av Shakespeare från gymnasietiden, medan den andra inte har någon erfarenhet alls. Baserat på erfarenhet och VFU: er har vi upptäckt att han inte används mycket

¹ Sjögren, Gunnar, 1967, *Shakespeare dramatiker, människa och myt*, s. 196.

² Friberg, Gösta, 2006, *Täcknamn Shakespeare: Edward de Veres hemliga liv*, s. 82.

Laroque, François, 1994, *Shakespeare och hans samtid*, s. 87.

i skolan och framförallt inte alltid på rätt sätt. Tar man tillvara på Shakespeare och utnyttjar hans fulla kapacitet samt de genrer han skrivit? Många av hans verk sattes upp som skådespel och fick då leva ut sin rätt, men idag verkar det som att man bara läser hans verk och sen lämnar det där. Vi vill med detta examensarbete få en inblick i gymnasieskolan och dess undervisning om Shakespeare. Används han överhuvudtaget och i så fall genom vilka undervisningsmetoder?

2 Syfte

Vårt syfte med detta examensarbete är att ta reda på hur aktuell Shakespeare är i skolan idag. Hur ser intresset ut hos lärarna och eleverna? Då vi är medvetna om att inte alla lärare använder sig av Shakespeare i sin svenskundervisning så har vi även ett inslag av de övriga klassiska verken. Men det vi vill få fram i vår undersökning är det didaktiska arbetet kring de klassiska verken och då framförallt Shakespeare. Utnyttjar man Shakespeares dramer som den genre de tillhör? Det vill säga dramatisering.

2.1 Frågeställningar

Används Shakespeare i skolan idag?

Hur ser användningen av de övriga klassikerna ut?

Vilka undervisningsmetoder använder man sig av?

Hur mottas Shakespeare av eleverna?

3 Bakgrund

I vår bakgrund har vi valt att berätta om den elisabetanska eran, ge en kort biografi om Shakespeare samt berätta om de mest kända verken och vad det är i dem som lockar så många läsare, men även om varför Shakespeare upplevs som en svårläst författare och betydelsen av det vidgade textbegreppet. Dessa ämnen om Shakespeare har vi valt att undersöka för att kunna förstå varför en del lärare väljer Shakespeare, medan andra inte gör det, samt varför attityden hos elever ser annorlunda ut. Någoting hos Shakespeare lockar till mer användning av honom i vissa skolor, medan han får mindre utrymme i andra skolor.

3.1 Drottning Elisabet I och teatern

Den elisabetanska eran mellan 1558-1603, då drottning Elisabet I regerade, räknas som guldålder i Englands historia. England blev med henne som regent ett harmoniskt och ekonomiskt stabilt land. Hon slöt fred med Frankrike, protestantismen återinfördes och valutan stärktes. London fördubblade sin befolkningmängd från 100 000 till 200 000 invånare. Hon var högtbildad, vältalig och viktigast av allt, hon hade folket på sin sida. Drottningen hade även en försmak för sång och dans, hon älskade fester och roade sig gärna och ofta. Teater och drama intresserade drottningen och poesi och drama flödade under den elisabetanska eran.³ William Shakespeare, Ben Jonson och Christopher Marlowe levde och blev stora under den här tiden.⁴

Elisabetansk teater är de verk som skrevs under den elisabetanska eran, främst verk av Shakespeare, Jonson och Marlowe. Drottningens försmak för teater gjorde att fler teatergrupper fick beskydd och högre status. Teater var inte längre till för enbart hovet och de högre stånden, utan den elisabetanska teatern öppnade upp så att samhällsklasser blandades och samlades för att gemensamt skåda dramerna. Drottningen själv besökte ofta teatrarna när inte någon teatergrupp spelade på hovet. Under teaterns storhetstid från 1570 till 1630 räknades att inte mindre än 17 teatrar öppnades i London och dess förstäder. Teatern och dramats uppsving i England under denna period kan inte konkurreras med under någon tid eller något land i historien.⁵

³ Sjögren, 1967, s. 8-12.

⁴ Frykman, Erik och Kjellmer, Göran, 1991, *Aspects of Shakespeare*, s. 59.

⁵ Sjögren, 1967, s. 7-8.

Om inte Shakespeare hade verkat under den elisabetanska eran och teaterns guldålder kanske han inte hade lyckats att bli en av världens främsta författare.

Det var dyrt att leva i England vid sekelskiftet. Att gå på teater kostade ungefär en penny vilket inte alls var mycket i jämförelse med vad mat, öl och övrig underhållning kostade. Teatrarna drog mycket folk, de håvade in tusentals pennies varje dag och teatertrupperna hade en gynnsam verksamhet.⁶ De flesta av Shakespeares dramer spelades på Globeteatern, som han var delägare i. Den byggdes år 1599 och rymde 2000-3000 åskådare, som de flesta offentliga teatrar vid den här tiden tog in.⁷ Olyckligt nog brann Globeteatern ner år 1613, då en av Shakespeares sista pjäser *Henrik VIII* spelades upp. Brandens förödelse blev stor, men år 1614 kunde man återuppbygga teatern.⁸

Idag spelas teater främst inomhus vilken tid som helst på dygnet. De elisabetanska teatrarna var utomhusteatrar, där man enbart spelade i dagsljus eftersom belysning från strålkastare inte fanns. Som tidigare nämnt kunde Globeteatern ta in 2000-3000 besökare, medan Dramaten i Stockholm tar in en publik på ca 950 personer.⁹ Ståplatsbiljetterna längst fram var de sämsta och billigaste platserna på 1600-talet, eftersom det lätt kunde bli bråk i trängseln mellan de som var berusade.¹⁰ Idag är det tvärtom, ju närmre scen och bättre sikt desto dyrare biljettpris. Teater idag engagerar inte lika mycket som förr. Istället har television, film och bio ersatt teater mer och mer. Däremot lever Shakespeare fortfarande kvar och hans dramer spelas på teatrarna och visas på filmduken.

⁶ Sjögren, 1967, s. 69.

Laroque, 1994, s. 71.

⁷ Laroque, 1994, s. 63-65, 120.

⁸ Ekerwald, Carl-Göran, 1998, *Shakespeare: liv och tänkesätt*, s. 245.

⁹ Sjögren, 1967, s. 57.

¹⁰ Sjögren, 1967, s. 71.

3.2 En kort biografi om Shakespeare

Det har diskuterats vida om Shakespeare. Vem var han egentligen? Hur kom han i kontakt med teatern? Det finns många olika teorier om vem Shakespeare var, men enligt de källor som vi har utgått ifrån så levde Shakespeare mellan 1564-1616 och var uppvuxen i Stratford-upon-Avon beläget nordväst om London.¹¹ Shakespeares familj försörjde sig främst på jordbruk, men hans far arbetade även som handskmakare. Fadern klättrade alltmer uppåt i karriären och år 1568 blev han borgmästare, men hans ställning i Stratford blev omdiskuterad och år 1570 dömdes han för ocker. Hans fortsatta affärer kantades av ekonomiska problem och slutligen fick han ge upp sin karriär. År 1601 då Shakespeares far avled hade familjens ekonomiska problem stabiliserats.¹² Vid 18 års ålder arbetade William Shakespeare hos sin far och det var vid denna tidpunkt han började uppvakta Anne Hathaway som senare skulle visa sig bli hans fru. Tillsammans fick de tre barn, Susanna, Hamnet och Judith.¹³

År 1582 tror många forskare var det år då Shakespeare begav sig iväg till London. De första åren där brukar kallas *the lost years*, eftersom det inte finns dokumenterat för eftervärlden om vad Shakespeare hade för sig under dessa år. Men man tror att han arbetade som stallknekt, lärare och även som notarie. Tio år efter att han anlände till London var han en etablerad skådespelare och dramatiker. För att ha kunnat utvecklas till denna mångsidiga person måste han ha haft tillgång till ett stort bibliotek där han läst böcker och texter av stora författare som till exempel Catullus och Seneca.¹⁴ Forskarna är också någorlunda överens om att Shakespeare måste ha haft någon till hjälp, en person som tillhandahöll både böcker och pengar. Det finns många olika teorier om vem denna person kunde vara,¹⁵ men man har enats om att denne person förmodligen var Henry Wriothesley.¹⁶ En anledning till att man trodde att Henry Wriothesley var den hjälpande vännen beror på att Shakespeares mamma och Henry Wriothesleys anhöriga var släkt med varandra på långt håll.

¹¹ Frykman och Kjellmer, 1991, s. 13.

¹² Ekerwald, 1998, s. 50-52.

¹³ Ekerwald, 1998, s. 54.

¹⁴ Ekerwald, 1998, s. 59-62.

¹⁵ Ohlmarks, 1964, s. 53.

¹⁶ Ekerwald, 1998 s. 65.

Detta underlättade antagligen kontakten mellan Shakespeare och Wriothesley, men det lär inte ha förekommit några personliga band mellan de båda männen.¹⁷

Det finns frågetecken kring hur Shakespeare kom i kontakt med teatern, men förmodligen kom han i kontakt med den via de stora teatersällskapen som besökte Stratford. Från år 1594 ingick han i *Lord Chamberlains's Men*. Under detta sällskaps beskydd spelade han inför det kungliga hovet och när drottning Elisabet I:s efterträdare Jakob I 1603 tog över kronan tog han även över sällskapet som då började kallas *King's Men*.¹⁸ Jakob I var redan innan Elisabet I:s död Skottlands kung och lade grunden till Storbritannien.¹⁹

Shakespeare var en känd person redan år 1592, vilket märks genom Robert Greene och hans skrift *A Groasworth of Witte bought with a Million of Repentance*. I denna skrift ger han tillkänna den avund han känner inför Shakespeare och hans popularitet:

En uppkomlig, en kråkstackare som skrudat sig i våra fjädrar, som med sitt tigerhjärta svept i en skådespelares skinn anser sig kunna hamra fram en blankvers precis lika elegant som de bästa bland er- och då han är en ren Johannes Factotum, tror han sig också vara den enda scenskakaren i det här landet.²⁰

Att detta handlar om Shakespeare och hans framgång råder det inga tvivel om. Man känner av den ironiska klangen då Greene skriver scenskakaren, *Shake-scene*.²¹ Man tror inte att Shakespeare stannade kvar så många år i London, utan att han hade för avsikt att flytta tillbaka till Stratford. Han förmodas ha köpt det största huset i Stratford som kallades *New Place* och han fortsatte även att utvidga sin jordegendom. Förmodligen var det hans bror som hjälpte honom med dessa affärer eller möjligtvis hans fru Anne som hela tiden bott kvar i Stratford. År 1616 avled Shakespeare.²²

¹⁷ Ekerwald, 1998, s. 65.

¹⁸ Laroque, 1994, s. 110.

Sjögren, 1967, s. 123.

¹⁹ Ohlmarks, Åke, 1964, *William Shakespeare*, s. 142.

²⁰ Ohlmarks, 1964, s. 64.

²¹ Ohlmarks, 1964, s. 64.

²² Ekerwald, 1998, s. 244-245.

3.3 Shakespeares verk

Shakespeare skrev under sina år som skådespelare och författare många dramer, ungefär fyrtio stycken med en imponerande blandning av olika ämnen. Förutom hans populära dramer som består av genrerna tragedier, komedier och krönikespel har han också skrivit sonetter och episka dikter. Trots att han var mångsidig har han blivit mest känd som dramatiker.

Shakespeare använde sig av olika sorters källor då han skrev sina verk, en del känner man till men vissa verks källor är helt okända.²³ Många av idéerna till sina verk har Shakespeare hämtat ur äldre litteratur som engelska krönikor och italienska renässansnoveller, men även från den romerska diktaren Ovidius och den grekiska författaren Plutarkos.²⁴ En av Shakespeares viktigaste inspirationskällor var Giovanni Boccaccio som skrev sina verk på vers och prosa. Boccaccios samling *Decamerone* var en av Shakespeares nyckelkällor då han skrev verken *Slutet gott, allting gott*, *Cymbeline* och *Två ungherrar i Verona*.²⁵ Shakespeare ger direkta och indirekta anspelningar till Homeros, Dante, Macchiavelli och Chaucer.²⁶ Inspirationskällorna till Shakespeares historiska verk var de historieberättare som verkade under hans samtid, men även under de två och tre föregående århundraden, till exempel Raphael Holinshed som var en engelsk krönikör och den källa som användes mest i Shakespeares historiska verk. Men även fransmannen Jean Froissart som levde under 1300-talet och skrev om den europeiska historien, Edward Hall som dog ungefär tjugo år innan Shakespeare föddes samt Samuel Daniel, en hovman och poet som levde samtidigt som Shakespeare.²⁷ Vilken genre Shakespeare koncentrerade sig vid ändrade sig under tiden, till en början skrev han mest komedier och historiska verk för att senare gå över till tragedierna.²⁸

²³ Jay, Roni, 2000, *Shakespeare, A Beginner's Guide*, s. 29.

²⁴ Olsson, Bernt och Algulin, Ingemar, 2005, s. 184. Ekerwald, 1998, s. 43.

²⁵ Jay, 2000, s. 30-31.

²⁶ Ekerwald, 1998, s. 223.

²⁷ Jay, 2000, s. 29-30.

²⁸ Jay, 2000, s. 32.

Tragedierna *Romeo och Julia* och *Hamlet* läggs det ofta fokus på i våra källor. *Romeo och Julia* är ett av Shakespeares mest spelade verk och en av de bästa tragiska kärlekshistorierna i världen.²⁹ Likaså ses *Hamlet* som ett av Shakespeares främsta verk.³⁰ För att få en förståelse för varför just dessa två verk är mest populära krävs en inblick i vad dessa verk handlar om och vad det är i dem som lockar intresse. Varför lockar tragedierna och deras teman?

3.3.1 Romeo och Julia

Tidigt under 1590-talet började Shakespeare att skriva tragedier och år 1594-1595 kom *Romeo och Julia* ut.³¹ Verket handlar om två olika teman, kärlek och hat. Romeo Montague och Julia Capulet kommer från två familjer som ligger i fejd med varandra. När Romeo och Julia träffas och förälskar sig i varandra vet de att deras kärlek aldrig kommer accepteras av deras föräldrar. När ett bråk urartar mellan männen i familjerna blir Romeos bäste vän, tillika kusin, Mercutio dödad av Tybalt Capulet. Romeo kan inte kontrollera sin vrede utan dödar Tybalt, Julias kusin. Konsekvensen blir att Romeo blir bannlyst från Verona. Julia blir förtvivlad och tar en dryck som får henne att verka död i två dygn, allt för att lura sin familj så att hon och Romeo kan vara tillsammans, men meddelandet om detta kommer aldrig fram till Romeo. När Romeo får se Julia tror han verkligen att hon är död och tar därför livet av sig. Ett ögonblick senare när Julia vaknar upp och upptäcker Romeo död vid sin sida tar hon också livet av sig.³²

Denna tragedi av Shakespeare har många teman som kan beröra elever och då framförallt den omöjliga och tragiska kärleken mellan Romeo och Julia. Men även de konflikter som uppstår mellan Julia och hennes föräldrar är ett tema som elever kan identifiera sig med.

3.3.2 Hamlet

Hamlet tror man skrevs runt åren 1600-1602, ungefär i mitten av Shakespeares produktiva tid.³³ Hamlet är prinsen av Danmark som sörjer sin döde far, kungen av Danmark. Vålnaden av fadern dyker upp och berättar att han har blivit förgiftad av Hamlets farbror Claudius som

²⁹ Jay, 2000, s. 61.

³⁰ Jay, 2000, s. 51.

³¹ Olsson och Algulin, 2005, s. 182.

³² Shakespeare, William, 1983, *Romeo och Juliet/ William Shakespeare; i svensk översättning av Göran O. Eriksson.*

³³ Frykman och Kjellmer, 1991, s. 80.

har övertagit både tronen och drottningen, Hamlets mor. Vålnaden vill att Hamlet ska hämnas. Hela historien handlar om hur Hamlet kämpar med sin skuld och sitt samvete och slutligen dödar sin farbror.³⁴

Även i *Hamlet* finns teman där elever kan känna igen sig, till exempel att en förälder gifter om sig eller hur man som ung får brottas med olika känslor som skuld och samvete.

3.4 Vad är det som lockar i Shakespeares verk?

Det som bidrar till att Shakespeare fortfarande är populär och lockar både den yngre och äldre publiken beror framförallt på de tidlösa teman som finns i hans verk. Shakespeares dramer ger oss en bild av det mänskliga livet och de begär, passioner och föreställningar som människor kan ha.³⁵ Vad är det då som lockar i Shakespeares verk och hur lyckas han beröra så många människor med sina verk? Den främsta anledningen till hans framgångar tros vara hans träffsäkra och väl genomtänkta personporträtt. Hans persongalleri omfattar olika typer av människor: män och kvinnor, goda och onda, gamla och unga, allvarsamma män och narrar.³⁶ Karaktärerna i hans verk ses som mycket realistiska och påverkade av ödets makter och miljön genomgår de förändringar under handlingens gång.³⁷ Då han beskrivit så många olika karaktärer har han kallats för "en man med tusen själar".³⁸ Ytterligare en anledning till Shakespeares popularitet, och som även väckt diskussion, är de moraliska frågeställningar som man får ta del av i hans verk. I *Köpmannen från Venedig* vidrör Shakespeare judarnas utsatta ställning i samhället då han ställer frågan om inte en jude har känslor, sinnen och ögon av samma sort som en kristen person. I hans komedier är ofta kärleken det centrala i handlingen och man får ta del av de konsekvenser som kärleken kan åstadkomma, till exempel i *En midsommarnattsdröm*. Men även satiren utgör en del i hans komedier och det är framförallt männen som råkar utför den.³⁹ I tragedierna är det istället fokus på hur man ska kunna rättfärdiga ett mord samt sinnesjukdomar, svek och dödssynder. I *Othello* ger Shakespeare läsaren en bild av hur människor kan förvandlas, medan han i *Hamlet* går in i

³⁴ Shakespeare, William, 1986, *Hamlet; i svensk översättning av Britt G. Hallqvist*.

³⁵ Olsson & Algulin, 2005, s. 184.

³⁶ Olsson & Algulin, 2005, s. 184.

³⁷ Frykman och Kjellmer, 1991, s. 83.

³⁸ Langvik Johannessen, Kåre, 1965, *Vårt kulturarv III : Europeisk kultur delas och sprides*, s. 236.

³⁹ Olsson & Algulin, 2005, s. 181.

djupet i en människas inre och de konflikter som kan upplevas där.⁴⁰ Sammantaget kan man säga att Shakespeare i sina dramer ger oss en utforskad bild av människan, där hon betraktas som den varelse hon faktiskt är.⁴¹

3.5 Är Shakespeare en svårläst författare?

Huruvida Shakespeare används i skolan eller om hans verk används på rätt sätt kan möjligtvis bero på att en del av hans verk kan vara svåra för elever att sätta sig in i. I boken *Shakespearecitat: i sina sammanhang och med kommentarer* (2001) diskuteras huruvida Shakespeares verk är lätta eller svåra. Erik Frykman, professor emeritus⁴² i engelskspråkig litteratur, gör skillnad på korta och långa stycken och menar att de längre styckena ibland kan upplevas som svårare för läsaren. Svårigheterna ligger då framförallt i Shakespeares rika ordförråd där ord som inte används i den nutida svenskan finns med samt de ålderdomliga former han använder sig av.⁴³ Frykman diskuterar också möjligheten att Shakespeare använder sig av enkla ord och meningar i början av texterna för att lättare nå ut till läsarna. Men det är inte konsekvent att Shakespeare börjar sina stycken på ett enkelt sätt, utan ofta finns ett enkelt språk även inom scenerna.⁴⁴ Shakespeare är lättförståelig då han ger uttryck för olika tankegångar, men däremot kan han vara svår att förstå då personer i hans pjäser yttrar sig i ett upprört tillstånd. I *Shakespearecitat* nämns författaren Frans G. Bengtssons essäsamling *De långhåriga merovingerna*, ett stycke som heter *Othello och fotbollsreferenten*. Detta stycke handlar om en sportreporter som i all hast får uppgiften att recensera en premiär på *Othello*. Sportreportern blir mycket imponerad av premiären, men medger också att den var svår att förstå i vissa fall:

Stycktes personer uttryckte sig övervägande på vers och använde många besynnerliga ord, och när Othello för full maskin gick på med havsströmmar, marmorhimlar och turkiska turbaner, eller Iago illfundigt mumlande om vallmo och sirap och orientaliska kryddor, var det inte alltid lätt att följa med deras tankegång.⁴⁵

⁴⁰ Olsson & Algulin, 2005, s. 181-182.

⁴¹ Olsson och Algulin, 2005, s. 185.

⁴² Emeritus= används i kombination med yrkestitel av präster och professorer när de har gått i pension.

⁴³ Frykman, Erik, 2001, *Shakespearecitat i sina sammanhang och med kommentarer*, s. 20

⁴⁴ Frykman, 2001, s. 18

⁴⁵ Frykman, 2001, s. 31-32

Om man istället koncentrerar sig på det enkla i Shakespeares pjäser kan man titta på några av öppningsraderna i hans pjäser där han också skickligt får handlingen i rörelse på en gång. Ett exempel är ur *Macbeth*: "When shall we three meet again? In thunder lightning, or in rain? – Then the hurlyburly's done, when the battle's lost and won. – That will be ere the set of sun. – Where the place? – Upon the heath. – There to meet with Macbeth."⁴⁶ I detta citat finns inga större svårigheter, möjligtvis *hurlyburly* som betyder tumult, stridslarm och *ere* som betyder *before* som på svenska översätts till tidigare.⁴⁷

I *Shakespeare, A Beginner's Guide* (2000) diskuteras också Shakespeares språk och där menar författaren Roni Jay att man idag kan uppfatta dialogerna i Shakespeares verk som invecklade och svåra, men under den tid då han levde sågs hans språk som vardagligt och något alla kunde förstå. Vidare diskuteras Shakespeares rika ordförråd och att man inte såg så allvarligt på de grammatiska aspekterna. I sina pjäser använde han sig av 17 000 olika ord.⁴⁸ Bernt Olsson och Ingemar Algulin, professorer emeritus i litteraturvetenskap, menar att Shakespeares språk innehåller ett enkelt talspråk med många effektiva repliker. Han använder sig även av ordlekar och vitsar vilket visar hans sinne för språklighet. Förutom den språkliga medvetenhet som Shakespeare uppvisar behärskar han även bildspråket. Det är metaforerna som ofta visar själva tanken i hans pjäser. När Shakespeare skrev sina verk använde han sig av prosa och vers, framförallt blankvers.⁴⁹

3.6 Hur blir Shakespeare mer lättläst?

En av våra frågeställningar inför detta arbete gäller det vidgade textbegreppet, som innefattar all media och inte bara den skrivna texten, såsom böcker, film, konst, bild, grafik, dramatisering med mera. Vi är intresserade av att få veta om lärarna utnyttjar detta begrepp och får in det i sin undervisning om Shakespeare. Vi tror att en användning av det vidgade textbegreppet kan leda till en större förståelse för eleverna då det gäller de äldre verken och i det här fallet Shakespeare. Anders Carlsson, skollärdare, journalist och lärare i mediekommunikation, och Thomas Koppfeldt, adjungerad professor i mediepedagogik, diskuterar betydelsen av att närma sig mediernas språk i *Bild och retorik i media* (2003). Den

⁴⁶ Frykman, 2001, s. 16.

⁴⁷ Frykman, 2001, s. 16.

⁴⁸ Jay, 2000, s. 21.

⁴⁹ Olsson och Algulin, 2005, s. 184-185.

klassiska retoriken kallas konsten att övertyga, vilket är den antika läran om hur man kan använda språket för att kommunicera på bästa sätt. Längre tillbaka i tiden var det genom muntligt tal, men idag är texter, bilder, grafik, musik, film och övriga medieuttryck minst lika viktiga.⁵⁰ För det första så lever vi en så kallad medieberusad tid, media tar en allt större plats i våra liv och framförallt i ungdomarnas liv. Det är internet, chatt, blogg, dataspel och film som gäller.⁵¹ Sådant som visas upp i media kan bli trender, kultur eller samtalsämnen. Film är ett medieforum som används mycket i skolan och som faktiskt kan fungera mycket bra enligt Carlsson och Koppfeldt. I boken diskuterar de komplexa upplevelser, att vi med hjälp av media kan uppfatta flera ”bottnar” av betydelser. Medier kan också beröra, intressera och engagera människor på ett mer djupgående sätt.⁵² Med detta vill vi påpeka att elever lär sig på olika sätt, till exempel genom att läsa, lyssna eller tala. Det är viktigt att lärarna tar till vara på elevernas olika inlärningsstilar

Per Olof Svedner, författare, menar att när man befinner sig i ett klassrum som lärare är det viktigt att man tar hänsyn till att det finns olika individer. Dessa individer har olika socio-kulturell bakgrund vilket medför att förutsättningarna för dem ser olika ut. De har olika attityder, värderingar och förhoppningar på ämnen och lektioner.⁵³ Det är viktigt att man som lärare ser på eleverna som olika individer och även att man inser att ambitionsnivån hos eleverna varierar. För att ta tillvara på elevernas fungerande inlärningsätt kan man låta eleverna välja arbetsuppgift efter intresse och svårighetsgrad. Man kan inte begära att alla elever ska prestera lika mycket och lika bra.⁵⁴ Svedner anser att film har en mer emotionell genomslagskraft hos elever. Antingen kan filmen föras in i ett tema som man för tillfället arbetar med eller så kan man använda film vid sidan av en text. Man kan även låta eleverna jämföra en film och en bok som bygger på samma handling eller tema.⁵⁵ Genom att använda Svedners tips om film i undervisningen kan Shakespeare bli mer lästlöst.

⁵⁰ Carlsson, Anders och Koppfeldt, Thomas, 2003, *Bild och retorik i media*. s. 14.

⁵¹ Carlsson och Koppfeldt, 2003, s. 8.

⁵² Carlsson och Koppfeldt, 2003, s. 11.

⁵³ Svedner, Per Olov, 1999, *Svenskämnet och svenskundervisningen- närbilder och helhetsperspektiv*, s. 19.

⁵⁴ Svedner, 1999, s. 20-21.

⁵⁵ Svedner, 1999, s. 69.

4 Metod

Efter att ha diskuterat fram och tillbaka om vilket sätt som var effektivast för att få svar på våra frågor angående Shakespeare och på vilket sätt han används i gymnasieskolan kom vi fram till att intervjuer var det bästa alternativet. Till en början funderade vi på att skicka ut en enkät, men då vi kände att vi ville ha en öppen dialog/diskussion kring frågorna bestämde vi oss för att besöka skolorna. En annan anledning till att vi valde intervju var i fall det visade sig att någon av lärarna inte arbetade med Shakespeare så ville vi ändå kunna fortsätta med intervjun, vilket hade varit betydligt svårare om vi skickat ut en enkät. Den andra metoden vi valde var att arbeta med fokusgrupper. ”Att arbeta med fokusgrupper innebär att man samlar en grupp människor som under en begränsad tid får diskutera ett givet ämne med varandra.”⁵⁶ Vi kommer att presentera begreppet fokusgrupper närmare under rubriken 4.2 Fokusgrupper. Vi tycker att det forumet passar oss bra eftersom att eleverna ska få tala fritt om ämnet och diskutera. I helklass tror vi att det är svårt för alla att komma till tals då det ofta finns 25 elever. Det mest givande är därför en mindre grupp där eleverna får utrymme att uttrycka sina åsikter. Vi har båda erfarenheter från arbete med fokusgrupper sedan tidigare och där har vi sett att även de tystare eleverna har fått komma till tals. I varje klass har vi tänkt ta ut en fokusgrupp med fyra till sex deltagare. I fokusgrupperna har eleverna fått ta del av frågor som ställts av oss. Vi har valt att besöka sju olika gymnasieskolor där vi ska intervju en lärare i svenska B och en fokusgrupp på respektive skola. Vi har valt att inte lägga fokus på vilken linje eleverna går, utan fokusgruppen väljs av den lärare vi bestämt att intervju. Anledningen till att vi valt att intervju både lärare och elever beror på att vi ville höra deras olika tankar om Shakespeare och vi tror att vi får en mer verklighetsbaserad bild hos eleverna. Lärarna har ofta en vision om hur undervisningen ska se ut, men i klassrummet blir det en annan utveckling.

4.1 Intervjuer

Vi började med att ringa runt till de olika gymnasieskolorna och då var vårt önskemål att få intervju en lärare som hade svenska B. Att vi inte hade några ytterligare kriterier beror dels på att vi var skeptiska till att överhuvudtaget få intervjuer och dels för att syftet med vår undersökning var att ta reda på hur Shakespeare används i skolan och då ansåg vi att ålder

⁵⁶ Wibeck, Victoria, 2000, *Fokusgrupper, om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod*, s. 9.

eller kön på lärarna inte var relevant. Vissa skolor var lättare att få kontakt med än andra som inte ens ville ställa upp. På två av skolorna ställde ytterligare två lärare upp självmant för de tyckte att vårt ämne var intressant. Den ene läraren hörde vår intervju med hans kollega och erbjöd sig att ställa upp på intervju för att vi skulle få ett bredare perspektiv på skolans arbete med Shakespeare. Han hade arbetat mycket med Shakespeare och uttryckte sin glädje över att få diskutera litteratur med blivande svensklärare. Den andre som ställde upp självmant blev vi rekommenderade att intervjua, för att även hon hade erfarenhet av Shakespeare. Vi mejlade henne och vi fick komma tillbaka en annan dag och intervjua henne. I slutändan blev det sex lärare, varav två arbetade på samma skola.

4.1.1 Intervjufrågor till lärarna

Dessa frågor var vår utgångspunkt, men vid intervjuerna tillkom olika följdfrågor. Den ena intervjun var inte den andra lik. Trots olika följdfrågor så har vi koncentrerat oss på svaren från våra ursprungliga frågor.

1. Tycker du att det är viktigt att ha med Shakespeare i er undervisning?
2. Vilka arbetssätt använder du dig av i undervisningen om Shakespeare?
3. Vilka av Shakespeares verk är mest aktuella?
4. Vilken attityd har eleverna till Shakespeare?
5. Hur arbetar du med de övriga klassikerna?
6. Vid arbete med klassiska verk i skolan finns det då några undervisningsmetoder som tilltalar eleverna mer? Vad vill eleverna att arbetet med klassiska verk innehålla?
7. Har ni på skolan en litteraturkanon och ingår Shakespeare i den?

4.2 Fokusgrupper

Vi beslutade oss för att ha sju fokusgrupper, en på varje skola där vi intervjuade en lärare. Trots våra förhoppningar blev det bara fyra fokusgrupper och anledningen till detta berodde bland annat på att vi inte fick tag på lärare från alla skolor och att många elever höll på att skriva nationella prov. I *Fokusgrupper. Om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod* (2000) skriver Victoria Wibeck, forskare vid Linköpings universitet, att fokusgrupper är en metod som går ut på att man samlar in och studerar en grupp människors tankar och kunskaper om ett givet ämne. Detta sker genom fokuserade gruppintervjuer där en samtalsledare eller moderator startar upp själva intervjun och emellanåt, om så behövs, skjuter in nya aspekter eller faktorer att diskutera kring ämnet. Målet med fokusgrupper är att

deltagarna i gruppen skall kunna diskutera så fritt som möjligt.⁵⁷ För att gruppintervjun ska fungera effektivt är det lämpligt att grupperna består av fyra till sex deltagare. Överstiger antalet det rekommenderade menar Wibeck att deltagarna inte får det utrymme som behövs och då minskar också det personliga engagemanget.⁵⁸ För det mesta används fokusgrupper inom marknadsundersökningssektorn, men idag syns det alltmer även inom akademisk forskning. Det har diskuterats om man kan skilja fokusgrupper från andra grupper. För det första handlar fokusgrupper om forskningsteknik, alltså man samlar in material för ett ämne som man forskar om. Andra gruppkonstellationer där det kan röra sig om arbetsgrupper, terapigrupper med mera kan därför avskiljas från fokusgrupper. Dessutom är det viktigaste i fokusgrupper att det sker en gruppinteraktion, där diskussionen står i centrum. Ytterligare en aspekt som särskiljer sig är att inom fokusgrupper har ämnet bestämts av forskaren, samtalsledaren.⁵⁹ Fokusgrupper är lämpligt att använda sig av när syftet är att: ”erbjuda en trevlig och avslappnad interaktion och en känsla av att någon lyssnar till vad man har att säga”.⁶⁰ Vi tycker att detta är passande eftersom att en klass oftast består av 25 ungdomar och då kan det vara svårt för alla att komma till tals. Vi tror att stämningen i en mindre grupp kan bli trivsammare och diskussionen mer givande. Eftersom vi vill att eleverna ska få tala fritt om ämnet med varandra anser vi att fokusgrupper är rätt metod för oss.

4.2.1 Frågor till fokusgrupperna

I en del fokusgrupper har diskussionen stannat till och då har vi med hjälp av frågor försökt hjälpa eleverna vidare, vilket medför att frågorna vi ställt till de olika fokusgrupperna inte ser exakt likadana ut. Detta är våra ursprungliga frågor:

1. Vad känner ni till om Shakespeare? Vilka verk?
2. Har ni arbetat med hans verk i svenskan under gymnasiet? På vilket sätt?
Dramatisering? Teaterbesök? Film?
3. Vill ni arbeta mer med Shakespeare i skolan? Och i så fall på vilket sätt?
4. Vilka klassiska verk har ni läst i skolan? Vilket verk har varit mest intressant? Varför?
5. Tycker ni att Shakespeare och andra klassiska verk/författare är viktiga? Varför?
6. Hur mycket påverkar ni elever innehållet på lektionerna?

⁵⁷ Wibeck, 2000, s. 9.

⁵⁸ Wibeck, 2000, s. 49-51.

⁵⁹ Wibeck, 2000, s. 23.

⁶⁰ Wibeck, 2000, s. 42.

4.3 Validitet och reliabilitet

När man gör en undersökning är det viktigt att man tar hänsyn till dess validitet och reliabilitet. Med validitet menas om de frågor vi valt att ställa kan ge oss svar på det vi undersöker.⁶¹ Vi tycker att våra intervjufrågor genomsyrar uppsatsens titel och syfte. Vid intervjuerna frågade två av lärarna oss vad vi ville ha för svar på våra frågor. Vi svarade att vi ville ha deras ärliga åsikter, både positiva och negativa tankar om vårt ämne. Med tanke på detta kan vi inte vara säkra på full trovärdighet vid lärarintervjuerna. Däremot tror vi att svaren från fokusgrupperna är mer trovärdiga eftersom eleverna uttryckte fler blandade åsikter gentemot vad lärarna gjorde. En anledning till detta kan vara att eleverna fick diskutera och reflektera tillsammans. Reliabilitet innebär att resultatet skulle bli likvärdigt vid en upprepad undersökning.⁶² I vårt fall är det svårt att få liknande svar om någon annan skulle ställa samma intervjufrågor. Detta grundar vi på att vi har en kvalitativ undersökning och att arbetet kring Shakespeare kan ha förändrats hos den enskilde läraren. Även i fokusgrupperna skulle diskussionen kunna se annorlunda ut vid ett annat tillfälle, till exempel har det stor betydelse om vilken tid på dagen diskussionen äger rum, före eller efter lunch. Detta fick vi erfara med en fokusgrupp som vi diskuterade med innan lunch, de var trötta, hungriga och stressade, vilket vi tror påverkade deras korta diskussion.

4.4 Informationssökning

För att hitta information till denna undersökning har vi använt oss framförallt av Högskolebiblioteket och Stadsbiblioteket i en medelstor stad i södra Sverige. Vi började söka på LIBRIS och hittade många relevanta källor. På Högskolebiblioteket använde vi oss av JULIA- bibliotekets katalog, men även av Artikelsök. JULIA gav oss många bra tips på källor, medan Artikelsök inte gav oss några relevanta källor. Då vi sökte efter information till bakgrunden och våra metodval använde vi oss av sökord som: William Shakespeare, Hamlet, Romeo och Julia och fokusgrupper. Eftersom William Shakespeare är en stor författare så har han en egen hylla på högskolebiblioteket, vilket underlättade för oss. Men eftersom vi kände att vi ville ha fler synvinklar på Shakespeare beslutade vi oss för att skaffa information även från Stadsbiblioteket. De källor vi använt oss av i diskussionen har varit sådana böcker vi läst under vår utbildning.

⁶¹ Holme, Idar Magne och Solvang, Bernt Krohn, 1997, *Forskningsmetodik: om kvalitativa och kvantitativa metoder*, s. 94.

⁶² Holme och Solvang, 1997, s. 94.

5 Resultat

I resultatet har vi valt att sammanfatta lärarintervjuerna och elevintervjuerna var för sig. Frågorna till lärarna och eleverna ser inte likadana ut då syftet med intervjuerna ser olika ut. När det gäller lärarna är vi främst intresserade av hur mycket de arbetar med Shakespeare och på vilket sätt. Medan i diskussionen med fokusgrupperna är det elevernas attityd till Shakespeare vi vill få fram. I sammanställningen av intervjuerna och diskussionerna är namnen fingerade.

5.1 Lärarintervjuer

Vi har intervjuat sex lärare. Jesper har arbetat som lärare sedan år 1994 och har ämnena svenska, historia och filosofi. Susanne tog lärarexamen 2001 och är lärare i svenska och engelska, Eva-Britt har arbetat som lärare inom ämnena svenska, engelska och tyska i 38 år, Gunilla tog lärarexamen någon gång under tidigt 80-tal och har ämnena svenska och engelska. Henrik är lärare i svenska och engelska och tog sin examen år 1999 och Per har arbetat som lärare i fem-sex år och undervisar i svenska och religion. Vid våra intervjuer med lärarna på de olika skolorna fick vi olika svar på våra frågor, men även en del enhetliga svar. Vi har valt ut en del gemensamma faktorer att diskutera utifrån våra intervjuer.

5.1.1 Lärarnas attityd

Lärarnas attityd gentemot eleverna och deras kunskaper varierade mellan de praktiska och teoretiska gymnasierna, men alla lärare var överens om att attityden hos eleverna såg annorlunda ut beroende på klass. Per som arbetar på ett praktiskt gymnasium ansåg att hans elever inte var några storläsare, men att en del av eleverna brukar försöka ge sig på tyngre verk. Eva-Britt var av samma åsikt, men i hennes fall rörde det sig om elevernas bristande läskunskap. Gunilla menade att eleverna inte själva är medvetna om vad de behöver kunna, utan att hon är tvungen att hjälpa till för annars finns risken att eleverna bara får en ytlig kunskap. Lärarna på de praktiska gymnasierna hade inte så stora krav på sina elever. Lärarna på de teoretiska gymnasierna var mer säkra på sina elever och hade också större förväntningar. Även lärarnas attityd till elevernas påverkan på lektionernas innehåll varierade. Susanne berättade att hon brukar låta eleverna försöka bestämma mer, men att de oftast inte har några förslag eftersom litteraturhistorien är så bred. Även om eleverna väljer att läsa en bok är det i slutändan hon som lärare som bestämmer arbetssättet. Däremot brukar eleverna vilja ha mer att säga till om efter några terminer på gymnasiet. Det viktigaste är lärarnas

attityd och intresse för ämnet, vilket ofta smittar av sig på eleverna. Detta var alla lärare eniga om.

5.1.2 Argument

Vid intervjuerna med lärarna framkom en mängd argument för användning av Shakespeare i svenskundervisningen. Lärarna integrerar Shakespeare i flera ämnen som svenska, engelska och historia. Susanne menade att man kan blanda in historiska epoker, som renässansen och medeltiden, eftersom Shakespeare tillhör båda tidsepokerna. Det största och viktigaste argumentet som alla lärare framhöll var att Shakespeare är en icke tidsbunden författare vars verk innehåller viktiga och identifierande teman för eleverna. Henrik ansåg att det är svårt att undvika Shakespeare när man läser om epokerna i världslitteraturen: ”han är den eviga frågans mästare”. Eva-Britt gick ett steg längre och menade att: ”det är en mänsklig rättighet att känna till Shakespeare” Ytterligare argument handlade om hans språk, dialoger och uttryck som eleverna kan arbeta med och även hans kända citat som går att koppla till honom och mycket annat. Lärarna var överens om att Shakespeare är viktig ur allmänbildningssyfte.

5.1.3 Det vidgade textbegreppet

Alla lärare verkar tillämpa det vidgade textbegreppet, men olika mycket. Det gemensamma forumet som de använder är film. Alla utom Per och Henrik, som jobbar på samma skola, visar *Shakespeare in love* (1998), men alla lärare visar *Romeo+ Julia* (1997). Övriga filmer som används är *Hamlet* (1997), *En midsommarnattsdröm*, originaltitel *A midsummernight's dream* (1999), *Elizabeth: the Golden age* (2007) och *Mycket väsen för ingenting*, originaltitel *Much ado about nothing* (1993). Lärarna varierar filmerna och visar inte alla för en klass, utan oftast visar de bara utdrag ur filmerna. Susanne och Eva-Britt brukar visa en äldre och en nyare filmatisering av *Romeo och Julia* (1968) och *Romeo + Julia* (1997) och därefter göra en jämförelse. Eva-Britt och Jesper brukar använda sig av mer moderna filmer som har Shakespeares teman till exempel *Döda poeters sällskap* (1989), *30:e november* (1995) och *West side story* (1961). Arbetet efter filmerna ser olika ut. Jesper brukar låta eleverna diskutera filmernas teman och se om det finns några likheter i nyare verk. En annan form av det vidgade textbegreppet som brukar användas är dramatisering av olika scener ur främst *Romeo och Julia* och *Hamlet*. Tre av sex lärare menar att de har arbetat med dramatisering vid arbete med Shakespeare. Per gav ett exempel på att dramatisera dödskallescenen ur *Hamlet*. Susanne menade att eleverna brukar få välja själva vad de vill dramatisera annars brukar hon komma med förslag.

Fyra av sex lärare diskuterade omöjligheten att gå på teateruppsättningar med eleverna. De tyckte att utbudet av teatrar i den stad vi gjort vår undersökning var alldeles för dåligt. Susanne sammanfattade det vidgade textbegreppet med att en text inte bara är en skriven text, utan musik, film, bild och konst. Det är viktigt att man ger eleverna en bred upplevelse och då måste man variera undervisningen.

5.1.4 Undervisningsmetoder

De metoder som lärarna använder sig av i undervisningen om Shakespeare, förutom de former som ingår i det vidgade textbegreppet är att läsa utdrag ur hans verk, skriva prosa och egna dialoger. Eva-Britt nämnde författarporträtt som en bra metod för att eleverna ska få veta lite mer om Shakespeare. Även antologiböcker brukar användas. Henrik brukar låta eleverna skriva egna sonetter för att de ska inse svårigheten att skriva på ett sådant bundet sätt och med det påvisa att det låg djupa känslor och tankar även bakom gamla texter från 1500-1600-talet. Henrik brukar föredra att göra ett skriftligt prov om Shakespeare och renässansen där eleverna ska kunna redogöra för tidstypiska drag och kunna dra paralleller mellan författare och tid.

5.1.5 Litteraturkanon/ övriga klassiker

Ingen av skolorna har en gemensam litteraturkanon på skolan. Endast en skola nämnde en bok som alla lärare använder sig av i svenskundervisningen och det var *Candide*. Det pågår ständigt diskussioner om litteraturkanons vara eller inte vara på skolorna, men lärarna kommer inte överens om vilka böcker som ska ingå i en litteraturkanon. Andra författare som lärarna nämnde var Hemingway, Goethe, Dostojevskij, Dickens, Austen och Brontë. Lärarna varierar istället litteraturen efter elevernas förkunskaper. Lärarna på de praktiska gymnasierna ansåg inte att eleverna var tillräckligt ambitiösa och kunskapsmässigt utvecklade för att klara av tyngre klassiker. Däremot hämmar de inte de arbetsamma eleverna utan låter dem få läsa svårare verk för att utvecklas. En skola valde böcker efter det som finns i skolbiblioteket, så utbudet varierar från år till år. Susanne brukar välja verk där man kan blanda både det språkliga och litterära.

5.2 Elevdiskussioner

Vi har haft diskussioner med fyra fokusgrupper. Två av fokusgrupperna gick på en teoretisk linje och dessa två har vi valt att kalla T1 och T2. De två övriga studerade på en praktisk linje, vilka vi har valt att kalla P1 och P2. I fokusgrupperna kom det fram olika åsikter och attityder om Shakespeare och hans användning i skolan. De gemensamma faktorer vi valt att sammanfatta från fokusgrupperna är elevernas attityd, arbetssätt, klassiska verk och intresse. Fokusgrupperna hade olika förutsättningar inför diskussionen. En av fokusgrupperna, T1, hade inte läst om Shakespeare överhuvudtaget. Fokusgrupp T2 arbetade med Shakespeare när vi besökte skolan. P1 och P2 hade läst om Shakespeare ett år tidigare.

5.2.1 Elevernas attityd

Attityden till Shakespeare från eleverna var överlag positiv. Alla kände till Shakespeare och hans mest kända verk *Hamlet* och *Romeo och Julia*. Tre av fyra fokusgrupper hade en positiv inställning till honom och tyckte att han var en viktig del av litteraturhistorien. En elev i fokusgrupp T1 menade att: ”Alla har väl hört talas om Shakespeare?”. En annan kille i samma fokusgrupp visste att Shakespeare levde under renässansen och citerade ur *Hamlet*: ”Att vara eller inte vara”. Detta var den grupp som inte hade läst om Shakespeare.

Fokusgruppen T2 som inte hade en positiv inställning till Shakespeare tyckte att det mesta som hade något med litteratur att göra var tråkigt. Att Shakespeare ansågs som oviktig motiverade en tjej genom att säga att han var död. Då vi ställde frågan om vad eleverna istället kunde tänka sig att läsa så var det modern litteratur. De elever som hade en positiv attityd till Shakespeare tyckte att det var allmänbildning att ha kunskap om hans liv och hans verk. Fokusgrupperna diskuterade också övriga klassiker och deras betydelse. En tjej i fokusgrupp P2 tyckte att det var viktigt med klassiker för att dagens författare har tagit efter mycket av deras teman och språk. En kille i T1 nämnde att dåtidens författare hade framtidsvisioner och att man kan dra paralleller mellan dåtidens och dagens samhälle. En tjej i samma grupp pratade om den historiska betydelsen som Shakespeare har.

5.2.2 Arbetssätt

Det arbetssätt som uppskattas mest av eleverna är film. T1 ansåg att man lär sig och kommer ihåg mer genom att ha roligt. Likaså att spela upp pjäser verkar vara populärt. Däremot var de oense om intresset kring att läsa utdrag ur Shakespeares verk. En elev i varje grupp tyckte att det var intressant att läsa hans böcker, men de andra menade att språket i böckerna är för svårt och ålderdomligt. P1 tyckte att de hade fått lära känna Shakespeare från alla håll som genom

film, diktskrivning och läsning. Variation är viktigt och roligt. Eleverna hade egna förslag om hur man kan arbeta med Shakespeare till exempel att läsa ett helt verk av honom och arbeta med hur han skriver samt stildrag i epoken. Eleverna påverkar innehållet och arbetssätten på lektionerna olika mycket. Denna fokusgrupp ville inte heller påverka för mycket, utan de ville att läraren skulle ha det yttersta ansvaret så att inte undervisningen blir för dålig och slapp. Däremot vill eleverna välja redovisningsform själva. Alla fokusgrupperna var eniga om att de vill ha mer att säga till om ur litteratursynpunkt och var överens om att de vill arbeta mer med film och spela mer teater om och när de ska arbeta vidare med klassikerna.

5.2.3 Klassiska verk

T1 berättade att de hade läst hela *Candide* och utvalda stycken ur *Don Quijote* och *Robinson Crusoe*. De nämnde även Rousseau. Killarna uppskattade *Candide* mer än tjejerna. Eleverna i T2 hade läst om Molière. De konstaterade gemensamt att de inte tyckte om klassisk litteratur överlag. Eleverna i P2 hade läst lite ur *Odyssén*, *Iliaden* och *Stolthet och fördom*. Hälften av dessa elever tyckte det var intressant att läsa klassiker. Eleverna i P1 hade fått välja mellan olika klassiska författare och två av eleverna hade valt kvinnliga feministiska författare, men kom inte ihåg namnen på dessa. De tyckte det var ganska roligt och lärorikt att göra författarporträtt och recension på böckerna.

5.2.4 Intresse

Ingen i grupperna hade stort läsintresse, förutom två tjejer. Om de överhuvudtaget läste så var det populärlitteratur som gällde. En av killarna i T2 uttryckte sig så här: ”Om jag vill läsa något så är det möjligtvis modern litteratur som Harry Potter”. Anledningen till att de inte läser så mycket på sin fritid längre beror enligt dem själva på att de inte längre har tid.

6 Diskussion

Med denna undersökning ville vi ha svar på hur mycket Shakespeare används i skolan idag och på vilket sätt han används? Tillämpar lärarna det vidgade textbegreppet? Hur ser attityden hos eleverna ut? För att få hjälp med denna undersökning använde vi oss av två metoder, intervjuer och fokusgrupper. I resultatet valde vi att ta ut gemensamma faktorer från lärarintervjuerna och diskussionerna med fokusgrupperna och dessa gemensamma faktorer kommer vi att diskutera var för sig under resultatdiskussion.

6.1 Metoddiskussion

För att få svar på våra frågor valde vi att göra personliga intervjuer med lärare och ha diskussioner med elever genom fokusgrupper. Från början tänkte vi använda oss av sju gymnasieskolor i en kommun i södra Sverige, och därmed göra sju lärarintervjuer och ha sju diskussioner med fokusgrupper. Olyckligt nog blev det inte som vi hade tänkt oss utan endast fyra skolor ställde upp. Vi intervjuade sex lärare, varav två lärare ställde upp självmant av eget intresse, vilket vi är tacksamma för. Intervjuerna med lärarna gick bra och vi fick en öppen dialog kring frågorna, vilket var vår ambition. Intervjuer visade sig vara ett effektivt alternativ som vi är nöjda över. Om vi hade skickat ut en enkät så tror vi att responsen hade blivit sämre. Detta grundar vi på dels tidigare lästa uppsatser och dels efter diskussion i vår handledargrupp.

Liksom lärarna blev fokusgrupperna färre än vad vi hade tänkt oss, endast fyra.

Fokusgrupperna visade sig vara ett bra forum för oss, då diskussionerna var givande och alla i eleverna i fokusgruppen kom till tals. Detta är en förutsättning för att fokusgrupper ska fungera på rätt sätt. Det viktigaste i fokusgrupper är att det sker en gruppinteraktion, där diskussionen står i centrum. Ytterligare en aspekt är att inom fokusgrupper har ämnet bestämts av samtalsledaren.⁶³ Villkoren för alla fokusgrupperna var inte de bästa. En av de teoretiska fokusgrupperna var tvungna att gå ifrån en filmvisning för att delta i vår undersökning, och deras inställning var inte särskilt positiv. Vi tror att detta påverkade diskussionen som blev mycket kortfattad. En av de praktiska fokusgrupperna var på väg att äta lunch och genomförde diskussionen en aning stressade. Men eleverna var ändå väldigt trevliga och hjälpsamma, trots att diskussionen blev kortfattad.

⁶³ Wibeck, 2001, s. 23.

De övriga två fokusgrupperna medverkade under lektionstid, vilket förmodligen var en anledning till deras entusiasm och att många av eleverna ville delta i diskussionen. Dessa intervjuer var innehållsrika och givande. Överlag är vi tacksamma över elevernas medverkan och vi är nöjda med resultatet.

6.2 Resultatdiskussion

Under dessa rubriker kommer vi att diskutera och analysera resultatet under de gemensamma faktorer som vi använt oss av i resultatdelen.

6.2.1 Lärarnas attityd

Vi förvånades över skillnaderna mellan de teoretiska och praktiska gymnasierna. Vi anade redan innan undersökningen att eleverna på de praktiska gymnasierna var mest intresserade av deras praktiska inriktning och inte så mycket av litteraturhistoria. Eftersom att denna undersökning inte är så bred kan vi inte dra några större slutsatser, men våra förutfattade meningar visade sig vara sanna. Vi uppfattade lärarnas attityd som mest överraskande. På de praktiska gymnasierna trodde inte lärarna på sina elever. De menade att eleverna inte hade någon läslust och att en del hade stora lässvårigheter. Enligt lärarna var detta anledningen till att eleverna inte fann något intresse i litteraturhistorian och inte heller hade någon behållning av det. Dessa åsikter håller vi inte med om, utan det är vid sådana här situationer som man måste variera undervisningen och ta tillvara på det vidgade textbegreppet. Även om en elev har lässvårigheter så finns det många andra metoder än läsning att arbeta med framförallt gällande Shakespeare, då dramatisering, film och ljudböcker är bra alternativ. Samtidigt som lärarna hade dessa åsikter så ansåg de att det var lärarens attityd som var avgörande för elevens attityd och intresse av ämnet. Lärarens framställning av ämnet smittar ofta av sig på eleverna. Detta kändes motsägelsefullt för oss eftersom lärarna verkade medvetna om vad de är tvungna att göra för att öka elevernas intresse, men deras attityd säger att eleverna inte har någon läslust eller något intresse. Det är svårt att få ett behagligt klassrumsklimat och även att arbeta när åsikterna går isär på detta sätt.

6.2.2 Argument

Med tanke på de argument som lärarna gav oss så har vi förstått att Shakespeare är levande i skolan. Han är en odödlig författare som fortfarande berör människor än idag. Baserat på de tankar och åsikter som lärarna hade om Shakespeare har vi förstått att han är tidlös.

Visserligen ställde vi oss frågan om dessa åsikter verkligen tillämpas i undervisningen. Då alla lärare var eniga om Shakespeares storhet och tillämpbarhet i dagens skola hoppas vi att de verkligen utnyttjar detta i svenskundervisningen.

6.2.3 Det vidgade textbegreppet

Efter våra intervjuer har vi noterat att det vidgade textbegreppet är ett etablerat begrepp, men att lärarna använder det olika mycket. Vi tycker det är bra att de visar nutida filmer där Shakespeares teman går igen, vilket kan leda till bra diskussioner. Eleverna kan lättare relatera till nutida filmer och få perspektiv på att de faktiskt hade liknande bekymmer även under 1600-talet. Bekymmer som kärlek, svartsjuka, skilsmässa och konflikter med föräldrar. Film kan underlätta tolkningen av Shakespeare och även engagera eleverna mer i undervisningen. Det är ett forum som de känner igen och något många elever dagligen använder. Att lärarna använder sig av förberedande filmer som *Shakespeare in love* och *Elizabeth: the Golden age* tycker vi är effektivt. På så sätt får eleverna inblick i kultur och miljö och det skapar bättre förutsättningar för fortsatt arbete om Shakespeare och samtiden. De flesta lärarna nyttjar dramatisering vilket visar att de använder Shakespeare i den genre som den ursprungligen skrevs i. Vi hoppades på detta resultat gällande arbetssätt, innan vi gjorde våra intervjuer. Det vill säga att de inte bara läser verken utan även dramatiserar dem.

6.2.4 Undervisningsmetoder

Vi tycker det är bra att de varierar undervisningen eftersom elever har olika inlärningssätt. Exempelvis kan de ambitiösa eleverna skriva egna sonetter, medan de som har det lite svårare för sig kan arbeta med författarporträtt. Lärarna är eniga om att det vidgade textbegreppet är mest användbart vid arbete med Shakespeare såsom film och dramatisering. Med hjälp av det vidgade textbegreppet tror vi Shakespeare kan bli mer läst och komma till sin rätt.

6.2.5 Litteraturkanon/övriga klassiker

Lärarna vi intervjuade hade ingen gemensam litteraturkanon på skolan och inte heller någon personlig, utan de varierar litteratur beroende på klass och de förutsättningar som finns. Vi tycker detta är klokt, men ansvaret ligger fortfarande hos lärarna att göra det bästa trots olika förutsättningar hos eleverna.

Lärarna nämnde att någon enstaka elev ibland väljer att läsa hela verk och att lärarna då stöttar deras utveckling. Men elever som har lässvårigheter och mindre läslust har också rätt till att få ta del av den klassiska litteraturen, om än på ett mer passande sätt för dem. Något som vi reagerade på var att några lärare valde litteratur efter vad som finns i skolbiblioteket. Vi är medvetna om att det inte finns stora resurser, men man borde basera valet av litteratur efter vad som är bra för både lärare och elever. Dessutom är det svårt för lärarna att motivera sig och arbeta på ett effektivt sätt om de inte själva känner sig bekväma med litteraturen.

6.2.6 Elevernas attityd

Att just Shakespeare var så populär hos de flesta eleverna tror vi beror på hans odödliga teman och att eleverna kan identifiera sig med karaktärerna i hans verk. Shakespeare tillhör i mångas ögon världslitteraturkanon och eleverna tycker att Shakespeare är allmänbildning på grund av detta. Vi uppfattade det som att eleverna ansåg det vara häftigt att känna till honom. Denna inställning från eleverna tycker vi att man ska ta tillvara på och när man påbörjar arbetet med Shakespeare är det viktigt att man utgår från elevernas intresse och förkunskaper. Vad är det hos Shakespeare som kan beröra eleverna? Att eleverna uppfattar Shakespeares verk som svåra och ålderdomliga borde inte påverka deras attityd om läraren lägger upp det på rätt sätt. Vi uppfattade att lärarna försöker underlätta läsningen för eleverna då de låter dem läsa stycken och inte hela verk. Olsson och Algulin anser att Shakespeare använder sig av ett enkelt talspråk.⁶⁴ Även Frykman diskuterar Shakespeares språk och som vi nämnt tidigare i bakgrunden så ligger svårigheterna framförallt i de ålderdomliga ord och former han använder sig av.⁶⁵ Precis som vi nämner i vår bakgrund är det viktigt att använda sig av det vidgade textbegreppet till exempel film och dramatisering när man arbetar med Shakespeare. Vårt förslag för att underlätta läsningen av Shakespeare är att man ger ett kortare stycke till en grupp elever som får arbeta utförligt med detta innan dramatisering, exempelvis tolka och översätta stycket till ett vardagligare språk. Det är viktigt att läraren väljer ut väsentliga stycken som hjälper eleverna att förstå handlingen. Till exempel:

⁶⁴ Olsson och Algulin, 2005, s. 184.

⁶⁵ Frykman, 2001, s. 20.

I do remember an apothecary-
and hereabouts a dwells- which late I noted
in tatter'd weeds, with overwhelming brows,
culling of simples. Meagre were his looks,
sharp misery had worn him to the bones,
and in his needy shop a tortoise hung,
an alligator stuff'd, and other skins
of ill-shap'd fishes; and about his shelves
a beggarly account of empty boxes,
green earthen pots, bladders, and musty seeds,
remnants of packthread, and old cakes of roses
were thinly scatter'd to make up a show.
Noting this penury, to myself I said,
And if a man did need a poison now,
whose sale is present death in Mantua,
here lives a caitiff wretch would sell it him.⁶⁶

Citatet är taget ur Romeo och Julia och är ett avgörande stycke för verkets handling, men visar även på de svåra och ålderdomliga ord som kan finnas i Shakespeares texter. Det är viktigt att man arbetar igenom detta citat innan eleverna ska dramatisera, annars finns risken att eleverna inte förstår handlingen, utan läser manuset innantill. Det som Shakespeare vill förmedla med sin text får då inte utrymme.

6.2.7 Arbetssätt

Vad gäller arbetssätten så uppskattade eleverna främst film och dramatisering. Lärarna var väl medvetna om att eleverna hade denna åsikt. Det förvånade oss att eleverna hade så lite att säga till om gällande lektionernas innehåll. Visserligen trivdes en del elever med detta, men vi tror att deras intresse för Shakespeare och klassiska författare överlag skulle öka om de hade mer att säga till om. Eleverna verkade även omedvetna om vilka mål de skulle uppnå när de arbetade med ett tema i svenskan. Likaså var eleverna och lärarna oense om hur stor påverkan eleverna ska ha. Vi anser att man kan nå en kompromiss där läraren kan ge fler förslag på böcker. Istället för att välja en bok som många lärare gjorde kan man låta eleverna få välja bland flera klassiker, vilket var många elevers önskemål. Vi tror att om eleverna har större valmöjlighet så ökar förhoppningsvis deras intresse för litteratur. Att så många elever kände ett ointresse för att läsa utdrag ur Shakespeares verk tror vi beror på att språket i hans verk kan kännas främmande. En anledning vi kan tänka oss som medför att Shakespeare kan uppfattas som svårläst är att många av hans pjäser helst skall läsas eller dramatiseras på engelska på grund av att det rätta budskapet ska nå fram.

⁶⁶ Frykman, 2001, s.174.

Alla elever känner sig inte lika bekväma med det engelska språket som med det svenska. De källor vi läst menar att tolkningarna i Shakespeares verk är lättförståeliga, men vi tror att de kan ses som komplicerade för eleverna ibland. Många av hans verk är lättare att förstå till exempel *Romeo och Julia* medan *Hamlet* kan vara lite svårare med tanke på de komplicerade och invecklade relationer som finns mellan personerna i pjäsen. Gunilla Molloy, lektor vid lärarhögskolan i Stockholm, säger i *Reflekterande läsning och skrivning* (1996): ”att ”läsa Shakespeare” blir att läsa blankvers”.⁶⁷ Hon menar med detta att det kan vara svårt och att man måste låta eleverna göra texten till sin egen. För att eleverna ska bli bekväma med texten måste de genomgå de fyra kunskapsformerna: fakta, förståelse, färdighet och förtrogenhet.

6.2.8 Klassiska verk

Vi tolkade resultaten som att man läser mindre klassiska verk i skolan idag. Vår undersökning är relativt liten så därför kan man inte dra några större slutsatser. Men vid våra intervjuer med lärarna och vid diskussionerna i fokusgrupperna var det bara ett fåtal klassiker som nämndes. Det känns som att den moderna litteraturen tar större plats. Lärarna själva menade att de hade hittat bra sätt att gå igenom de olika epokerna och vilka epoker de gjorde avstamp i varierade.

6.2.9 Intresse

Det var väldigt förvånade att inte fler elever läste på sin fritid. Då elevernas attityd till läsning var negativ börjar man fundera på vad som krävs för att öka läslusten. Molloy diskuterar vad läraren kan tänka på som att reflektera över vilka signaler eleverna skickar. Alla elever är inte alltid intresserade av de teman de läser om, utan man måste hitta litteratur som passar elevernas intressen och erfarenheter. Det som läraren måste ha framför sig är frågan: Vem undervisar jag?⁶⁸ Läslusten varierar bland killar och tjejer. Molloy menar att litteraturläsning, brev- och dagboksskrivning tillhör en kvinnosfär. I samhället uppfattas olika saker som manligt och kvinnligt och denna företeelse syns även inom skolvärlden. Språk och svenska uppfattas som mer kvinnliga ämnen medan matematik och teknik ses som mer manliga.⁶⁹

⁶⁷ Molloy, Gunilla, 1996, *Reflekterande läsning och skrivning*. s. 275.

⁶⁸ Molloy, 1996, s. 17.

⁶⁹ Molloy, 1996, s. 18.

7 Sammanfattning

Vårt huvudsyfte med denna undersökning var att ta reda på om Shakespeare är levande eller död i skolan. Efter våra intervjuer och diskussioner med fokusgrupper har vi kommit fram till att Shakespeare i högsta grad är levande. Lärarna tyckte att han var självklar i världslitteraturkanon och användbar i de flesta klasserna. För en del elever kan han uppfattas som svår, men med användning av det vidgade textbegreppet såsom film och dramatisering kan man underlätta för eleverna. Enligt lärarna vi intervjuade använder man det vidgade textbegreppet vid arbete med Shakespeare. När det gäller eleverna varierade attityden till Shakespeare, men överlag var de positiva och ansåg att det var allmänbildning att känna till honom. Eleverna ansåg att film och dramatisering var mest givande och intressant vid arbete med klassiska verk. Användningen av andra klassiska verk var varierande. Lärarna hade ingen gemensam litteraturkanon och kunde heller inte nämna särskilt många verk som de arbetade med. I och för sig var inte klassiska verk vårt huvudsyfte med denna undersökning, men eftersom vi hade med frågor om detta i intervjuerna hade vi hoppats på mer uttömmande svar. Vi fick uppfattningen att dessa lärare inte använder sig av klassiska verk lika mycket som man gjorde när vi gick i gymnasieskolan, vilket var för åtta år sedan.

Lärarna gav oss en annan bild av undervisningen än vad eleverna gjorde. Klassen som för tillfället läste om Shakespeare var den klass som var minst engagerad vid diskussionen i fokusgruppen. De visste ingenting och hade heller inga åsikter eller tankar om Shakespeare. Däremot var deras lärare engagerad och menade att eleverna var intresserade av detta ämne. Verkligheten skilde sig markant i detta fall, men det är möjligt att de övriga eleverna i klassen var mer engagerade. Det var stor attitydskillnad hos lärarna mellan de praktiska och teoretiska gymnasierna. Lärarna på de praktiska gymnasierna hade en negativ syn på eleverna och deras förmågor och då blir det inget bra samarbete i klassrummet.

Intresset för Shakespeare finns fortfarande hos både lärare och elever, det gäller bara att hitta rätt undervisningsmetod för varje enskild elev. Det visade sig att hälften av lärarna har med dramatisering och att alla visar film. Att Shakespeare används i rätt genre tror vi är en förutsättning för att han ska fortsätta gå hem hos eleverna, vilket han verkar ha lyckats med 400 år efter hans död.

7.1 Förslag till vidare forskning

Ämnen att forska vidare kring skulle kunna vara elevers inflytande i litteraturundervisning, framförallt inom klassisk litteratur. Eleverna i vår undersökning ville ha fler valmöjligheter vid litteraturläsning. Är detta möjligt och hur skulle det i så fall se ut?

Vi upplevde att lärarna hade olika attityder om elevernas kunskap och ambition på de olika skolorna. Och då leder tankarna till hur svenskundervisningen ser ut på ett teoretiskt respektive praktiskt gymnasium? Finns det återkommande skillnader och likheter?

8 Källförteckning

- Ekerwald, Carl-Göran, 1998. *Shakespeare- liv och tänkesätt*. Falun: Norstedts förlag.
- Frykman, Erik, 2001. *Shakespearecitat i sina sammanhang och med kommentarer*. Lund: Studentlitteratur.
- Frykman, Erik & Kjellmer, Göran, 1969. *Aspects of Shakespeare*. Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag AB.
- Holme, Idar Magne & Solvang, Bernt Krohn, 1997. *Forskningsmetodik: om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur.
- Jay, Roni, 2000. *Shakespeare – A beginner's guide*. London: Hodder & Stoughton.
- Langvik Johannessen, Kåre, 1965. *Vårt kulturarv III : Europeisk kultur delas och sprides*. Hälsingborg: Förlaget för facklitteratur A.
- Laroque, François, 1994. *Shakespeare och hans samtid*. Stockholm: Berghs förlag AB.
- Molloy, Gunilla, 1996. *Reflekterande läsning och skrivning*. Lund: Studentlitteratur.
- Ohlmarks, Åke, 1964. *William Shakespeare*. Stockholm: Bokförlaget Prisma.
- Olsson, Bernt & Algulin, Ingemar, 2005. *Litteraturens historia i världen*. Stockholm: Norstedts förlag.
- Shakespeare, William, 1986. *Hamlet; i svensk översättning av Britt G. Hallqvist*. Stockholm: Ordfront.
- Shakespeare, William, 1983. *Romeo och Juliet/ William Shakespeare; i svensk översättning av Göran O . Eriksson*. Stockholm: Ordfront.

Sjögren, Gunnar, 1967. *Shakespeare dramatiker, människa och myt*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Svedner, Per-Olof, 1999. *Svenskämnet och svenskundervisningen- närbilder och helhetsperspektiv*. Uppsala: Kunskapsföretaget.

Wibeck, Victoria, 2000. *Fokusgrupper. Om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.